

ТИПОЛОГІЯ АРГУМЕНТІВ У ПРАВОВІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ

TYPOLOGY OF ARGUMENTS IN LEGAL REASONING

Дудаш Т.І., к.ю.н., доцент,
доцентка кафедри теорії та філософії права
Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню типології аргументів, що їх використовують у правовій аргументації, зокрема і в українській правовій системі. Встановлено, що типологія аргументів не передбачає їхнього поділу за певними критеріями, а формує типи аргументів як інструменти пізнання. Проте типи аргументів виокремлюють здебільшого на основі того, які аргументи використовують у реальній правовій аргументації без з'ясування типологічних ознак або на основі методологічного підґрунтя, що є в основі аргументу. Типологія аргументів залежить від того, чи аргумент слугує для обґрунтування фактів (тоді аргументи містять докази фактів) чи права (правотлумачні аргументи).

Виявлено, що визнаними і такими, які мають підстави в емпіричній правоаргументувальній практиці в Україні, є аргументи генетичного, лінгвістичного, системного й телеологічного типів. Найскладнішими є аргументи системного типу, бо містять внутрішньосистемний і зовнішньосистемний підтипи. Саме в межах внутрішньосистемного підтипу представлені аргументи, що їх традиційно вважають топічними (риторичними). Зовнішньосистемний підтип аргументів проводить зв'язки між правовою системою та іншими системами, що існують в суспільстві, насамперед політичною і з суспільством в цілому. Телеологічні аргументи представлені аргументами з мети та наслідків дії норми права, а також практичними аргументами. Проте їх можна реконструювати у термінах аргументів з наслідків. Усі зазначені типи правотлумачних аргументів є засобами, які дають змогу застосувати способи тлумачення норм права у правотлумачній і правозастосовчій діяльності.

Ключові слова: правова аргументація, типологія аргументів, правотлумачні аргументи, герменевтичні аргументи, топічні аргументи, лінгвістичні аргументи, генетичні аргументи, системні аргументи, телеологічні аргументи.

The article is devoted to the study of the typology of arguments in legal reasoning with regard to Ukrainian legal system. The author notes that the typology of arguments does not imply their separation according to certain criteria, but rather forms types of arguments as the tools for cognition. However, the types of arguments are distinguished mainly on the basis of what arguments are used in the real life legal reasoning without clarifying the typological features or on the basis of the methodological basis of the argument. The typology of arguments depends on whether the argument is used to substantiate facts (in which case the argument contains evidence of facts) or law (law interpretative arguments).

It is found that arguments of genetic, linguistic, systemic and teleological types are well recognised and have grounds in the empirical practice of legal argumentation in Ukraine. The arguments of the systemic type are the most complex, since they contain intra-systemic and extra-systemic subtypes. Within the intra-systemic subtype not only hermeneutic but also topical arguments are presented. The extra-systemic subtype of argument draws connections between the legal system and other systems in society, primarily the political system and society as a whole. Teleological arguments include arguments about the purpose and consequences of a legal rule, as well as practical arguments. They can, however, be reconstructed as arguments from consequences. All these types of legal arguments are the means that allow to apply the methods of legal interpretation in the activities of interpreting and applying the law.

Key words: legal reasoning, typology of arguments, law interpretative arguments, hermeneutical arguments, topical arguments, linguistic arguments, genetic arguments, systemic arguments, teleological arguments.

Вступ. Дослідження правової аргументації є актуальним завданням юридичної науки з огляду на значущість правової аргументації для різних видів юридичної діяльності – правотворчої, правотлумачної й правозастосовчої. Центральне місце у дослідженні правової аргументації належить питанню про її засоби – аргументи. Типологія аргументів у правовій аргументації вже ставала предметом аналізу в зарубіжних дослідженнях, зокрема у працях Р. Алексі [1], Д. Волтона [2], Н. Мак-Корміка [3], Е. Фетеріс [4], П. Павчника [5] та ін. В українській правничій літературі засоби правової аргументації досліджували зокрема Л. Луць [6], О. Меленко й О. Стратій [7], С. Рабінович [8]. Авторці також доводилося висловлюватись про засоби правової аргументації й про класифікацію аргументів [9]. Проте питання про типологію аргументів не ставали предметом дослідження в українських дослідженнях, залишаючись центром уваги зарубіжних дослідників. Тому це питання потребує загальнотеоретичного осмислення крізь призму української наукової традиції й з'ясування його застосовності до української аргументувальної практики. Звідси, метою цієї статті є осмислення типології аргументів у правовій аргументації та виявлення того, як застосовують виявлені типи аргументів в українській аргументувальній практиці.

Сформулюємо далі найважливіші вихідні положення для предмету дослідження цієї статті.

Аргумент розглядаємо як послідовність тверджень (суджень), що їх висувають для підтримки чи заперечення іншого твердження (позиції, точки зору, тези) для переконання адресата аргументу в підставності такої точки

зору. Твердження, які входять до аргументу, можуть бути реконструйовані як засновки і висновки у його логічній структурі. Аргумент може містити приховані елементи: деякі засновки і навіть висновок аргументу може не бути виражений вербально [9, с. 49].

У іншомовних джерелах, автори яких представляють різні правові системи, йдеться про типологію аргументів, а не про класифікацію за певними критеріями. Типологія, яка вбудовує ідеальну модель об'єкта, спрямована на створення типу як абстракції, що виконує роль виконує роль інструменту пізнання [9, с. 51].

Автори здебільшого не обґрунтовують що таке типологія, а лише пропонують типи (категорії) аргументів у правовій аргументації. Так, Р. Алексі виокремив чотири категорії юридичних аргументів: 1) лінгвістичні, 2) генетичні, 3) системні і 4) загальні практичні аргументи [1, с. 84]. Н. Мак-Кормік запропонував такі категорії правотлумачних аргументів: 1) лінгвістичні; 2) системні; 3) телеологічно-оцінювальні (як аргументи з наслідків) [3, с. 124-137]. Наголосимо, що Р. Алексі й Н. Мак-Кормік пропонували категорії аргументів щодо права (правотлумачні), а не ті, що стосуються фактів. Проте розмежування аргументів на такі, що стосуються права (правотлумачних) та таких, що стосуються фактів має методологічне значення для типології аргументів.

Д. Волтон вважає типи аргументів формами висновування, виокремивши такі, що мають практичну застосовність у правовій аргументації: 1) аргумент зі знаку; 2) аргумент з аналогії; 3) аргумент зі встановленої норми; 4) аргумент з виняткової справи; 5) аргумент з прецеденту

6) аргумент з позиції знання, зокрема аргумент зі свідчень; 7) аргумент з висновку експерта; 8) аргумент *ad hominem*; 9) аргумент з вербальної класифікації [2, с. 325-335]. Частина з типів аргументів Д. Волтона стосуються права, а частина – фактів, до кожного типу він запропонував критичні запитання. У інших його працях перелік аргументів доповнений ще іншими аргументами.

Проте, все ж, залишається питання, на основі чого виокремлені саме такі, а не інші типи (категорії) аргументів? З одного боку, можна простежити, що в іншомовних джерелах критерієм виокремлення типів чи категорій аргументів є їх реальне використання в практичній аргументації. З другого боку, як зазначала Е. Фетеріс, в основу виокремлення типів аргументів були поставлені такі теоретико-методологічні підґрунтя: топіка, герменевтика, етика й прагматодіалектика. Відповідно, за критерієм методологічного підґрунтя типами аргументів є топічні, герменевтичні, етичні й прагматодіалектичні [4, с. 347].

Топічними є аргументи, що ґрунтуються на топах – місцях для пошуку аргументів (їх свого часу запропонували Г. Тарелло, Х. Перельман та Л. Ольбрехт-Гитека, Т. Фівіг та інші представники риторичного й топічного підходів до правової аргументації). До топічних аргументів належать аргументи з аналогії, до подібності, з прикладу, від супротивного та інші, які вважають типами (категоріями) аргументів Н. Мак-Кормік, Р. Алексі, М. Павчнік, Д. Волтон. Топічний підхід можна вважати різновидом риторичного, тому й топічні аргументи дехто може вважати риторичними.

Герменевтичне вчення надало методологічні підстави для виокремлення аргументів герменевтичного типу: лінгвістичних, генетичних, системних та інших. Вони, так би мовити, забезпечують застосування методів (способів) тлумачення норм права і у цьому сенсі є правотлумачними, й також є визнаними типами аргументів у правовій аргументації.

Здобутки етики й філософії утилітаризму дали методологічні підстави для виокремлення таких типів аргументів як моральні (деонтологічні, наслідкові, телеологічні) та практичні (загальні практичні, прагматичні). Щодо етичних аргументів позиція неоднозначна: Н. Мак-Кормік вважає їх належними до телеологічно-оцінювальних, а Р. Алексі – самостійним типом правотлумачних аргументів. Проте саме етичний тип аргументів у правовій аргументації роблять її *open-ended* – відкритою для позаправових факторів. Нарешті, здобутки прагматодіалектичного підходу до правової аргументації, який його представники ще називають теорією аргументації, дали змогу виокремити свої, відмінні від інших, типи аргументів на підставі теоретичної моделі цього підходу, проте вони не мають юридичної специфіки і є поза межами предмета дослідження у цій статті.

Отож, маємо ситуацію, коли виокремлені в літературі типи аргументів у правовій аргументації, ґрунтовані на їх реальному використанні, все ж мають методологічне підґрунтя (типологічну ознаку) – топічне, герменевтичне чи етичне – хоча й не чітке, без чітких меж між типами аргументів. Тому, з одного боку типами аргументів, для яких властива певна типологічна ознака, у правовому обґрунтуванні, можна вважати герменевтичні й топічні (як різновиди риторичних). При цьому, частина топічних аргументів є аргументами щодо права (наприклад, аргумент з аналогії, телеологічної редукції, від супротивного), а частина – аргументами щодо фактів (наприклад, аргумент *ad hominem*). З другого боку, типами аргументів також вважають і називають ті, що деталізують герменевтичні аргументи (наприклад, аргументи лінгвістичного, генетичного, системного, телеологічно-оцінювального типів). Тому є двозначність у тому, що називати типами аргументів.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо, які типи аргументів можна вважати ustalеними, практично значущими та як їх використовують у правовій аргументації в Україні.

Насамперед, слід обумовити, що використання аргументів залежить від того, який спосіб обґрунтування обирає аргументувач. Як доводилося зазначати, базовим способом обґрунтування у правозастосуванні є так звана субсумпція (юридична кваліфікація фактів) [10, с. 34], що забезпечена таким засобом як *аргумент зі встановленої норми* (термін Д. Волтона [2, с. 325], з яким ми погоджуємось). Проте сфера її застосування обмежена так званими простими справами (або внутрішнім виправданням у термінах Є. Рублевські, А. Печеніка, Р. Алексі або дедукційним виправданням у термінах Н. Мак-Корміка) у правозастосуванні. У таких справах до безспірних фактів застосовують норму з абсолютно визначеними гіпотезами, диспозиціями та санкціями, яка (норма) не може бути предметом неоднозначного тлумачення та не конкурує з іншими юридичними нормами. Натомість у так званих складних справах, де підлягає застосуванню норма (норми) з відносно визначеними гіпотезами, диспозиціями чи санкціями, або потрібно обрати норми для застосування внаслідок їх колізії чи конкуренції, засновки субсумпції потрібно додатково аргументувати, надавши додаткові аргументи щодо права (правотлумачні аргументи) або щодо фактів. Таке обґрунтування назване зовнішнім виправданням (у термінах Є. Рублевські, А. Печеніка, Р. Алексі або виправданням другого порядку у термінах Н. Мак-Корміка, Дж. Раза), ядром якого все одно залишається підтримана додатковими аргументами субсумпція. У разі конкуренції принципів права або прав людини застосовний інший спосіб обґрунтування – зважування й балансування цих принципів [10, с. 35-40].

Отож, спосіб обґрунтування прямо впливає на вибір засобів – аргументів. Для юридичної кваліфікації фактів (субсумпції) у зовнішньому виправданні потрібно навести додаткові аргументи щодо права та/або щодо фактів. До аргументів щодо права належать правотлумачні аргументи герменевтичного й топічного типу.

Герменевтичними аргументами вважаємо правотлумачні аргументи, які «обслуговують» способи (методи) тлумачення норм права і допомагають аргументувати зміст засновків субсумпції, якщо йдеться про складну справу, де є спірним зміст норми чи треба обирати, яку норму застосовувати до певних фактів. Відповідно, герменевтичні аргументи представлені лінгвістичними, генетичними, системні й телеологічно-оцінювальними, які також, як було зазначено, вважають і називають типами (категоріями) аргументів.

Топічними (риторичними) є правотлумачні аргументи, які доповнюють герменевтичні (зокрема, системний) для цілей тлумачення норм права (а саме: з аналогії, *a fortiori*, *a contrario*, *ad absurdum*), а також ті, що самостійно допомагають обґрунтувати факти (а саме: з позиції обізнаності, зі знаку, *ad hominem*).

Наведемо приклади використання герменевтичних і топічних аргументів у правовій аргументації в українській правовій системі.

Аргументи лінгвістичного типу (лінгвістичні аргументи) є засобами, що обслуговують лінгвістичний (мовний, мовознавчий) спосіб (метод) тлумачення норм права. Лінгвістичний аргумент має засновком посилання на слововжиток або синтаксичну структуру речення. Його різновидами (підтипами) можна вважати ті, про які писав Р. Алексі [1, с. 84-85]: *аргументи семантичні* (наприклад, з прямого чи спеціалізованого значення слова або з походження слова чи його значення в мові оригіналу, якщо йдеться про переклад) та *синтаксичні* (що впливають з аналізу побудови речення).

Наприклад, у правозастосовчій аргументації адвокат позивача розглядає як таку, що має фактичне підґрунтя, фразу «розпинав поета», звертаючись до словникових значень зазначеного дієслова «вбивав», «карав на смерть», аргументуючи те, що вислови з книжки, яку написав відповідач, є твердженнями про факти [11].

Аргументи генетичного типу є засобами, що «обслуговують» історичний спосіб (метод) тлумачення права. Цими аргументами аргументувач приписує певне значення (сене) або мету норми права, посилаючись на намір історичного (реального) законодавця та підтверджуючи його посиленням на підготовчі матеріали до проекту нормативно-правового акта чи договору, який застосовують.

У правовій системі України такими підготовчими матеріалами можуть слугувати пояснювальні записки до нормативно-правових актів, концепції законопроектів, експертні висновки до них, стенограми засідань парламенту.

У п. 22 постанови Великої Палати Верховного Суду у справі № 800/162/14 від 20.01.2021 можна вбачати використання саме генетичного аргументу, спрямованого на з'ясування мети нормативно-правового акта [12]:

«Звільнення з посади судді КСУ не було спрямоване на те, щоб «покарати» суддю за якусь «провину». Легітимною метою цього заходу було забезпечити відновлення конституційного ладу заради національної безпеки та задля захисту прав і свобод людини ...»

Зі стенограми пленарного засідання ВРУ від 24 лютого 2014 року, пояснювальної записки до Постанови № 775-VII та інших матеріалів видно, що *метою прийняття* цього акта був намір вжити заходів з оновлення складу КСУ для усунення негативних соціально-політичних і правових наслідків зміни Конституції України Рішенням № 20-рп/2010 ...».

У зазначеному аргументі, вважаємо, йдеться про аргументування легітимності мети втручання у право позивачки шляхом з'ясування мети закону, який призвів до такого втручання, через звернення до підготовчих матеріалів до цього закону.

Крім генетичних аргументів щодо мети закону можуть використовувати генетичні аргументи щодо змісту правового регулювання чи значень слів у законі, як це неодноразово робив Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ): наприклад у п. 64 рішення у справі «James and Others v. the United Kingdom» від 21.02.1986 міститься генетичний аргумент щодо наміру держави-учасниці Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. досягнути певний обсяг дії норми ст. 1 Першого протоколу до Конвенції [13].

Від генетичних аргументів треба відрізнити історичні аргументи як різновид системних, якими аргументують історію розвитку певного правового питання – його історичне підґрунтя.

Аргументи системного типу (системні аргументи) є засобами, що обслуговують системний спосіб (метод) тлумачення норм права. Підтипами цих системних аргументів пропонуємо вважати *внутрішньосистемні аргументи* (опираються як на ідею цілісності правової системи) та *зовнішньосистемні аргументи* (опираються на взаємозв'язки правової системи з явищами інших соціальних систем). До кожного з цих підтипів належать різновиди, які наведемо далі, об'єднавши ті, що представлені у літературі.

Аргументи з контекстуальної гармонізації (термін Н. Мак-Корміка) – виходять з розуміння змісту норми права у світлі інших норм того ж або різних джерел права в межах галузі чи системи права. Аргументи з *послідовності й когерентності* можна вважати спеціальними різновидами аргументів контекстуального підтипу. Адже вони спрямовані на таке тлумачення норми права, яке б не викликало суперечностей у правовій системі.

Наприклад, в Ухвалі про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Нестеренка Сергія Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису частини 5 статті 176 Цивільного кодексу України №134-2(П)/21 від 16.09.2021 КСУ згадує такий аргумент заявника, який можна вважати аргументом з послідовності й когерентності:

«положення ч. 5 ст. 1176 ЦК України є неконституційним оскільки *всупереч* (курсив наш – Т. Д.) приписам ст. 22, 56 Конституції України містять обмеження, не передбачені цією статтею Конституції України і звужують встановлене конституцією України право на відшкодування збитків, завданих незаконними рішеннями органів державної влади – судів [14]».

Цитований аргумент вважаємо саме аргументом з когерентності й послідовності, оскільки аргументувач стверджує про необхідність уникнення суперечності між приписами Конституції та Цивільного кодексу України.

У аспекті аргументу з послідовності й когерентності згадаємо різновиди цього аргументу, на яких наголошував М. Павчнік [5, с. 123]. Стосуються ці різновиди того, що в українській теорії права традиційно вважають засобами подолання колізій між правовими нормами, а по суті є ґрунтованими на правових аксіомах аргументами, що вирішують суперечності між цими нормами. Йдеться про хронологічний аргумент, аргумент ієрархії та аргумент спеціалізації.

Хронологічний аргумент, що бере до уваги час, в якому винила норма права, і ґрунтується на правовій аксіомі *lex posterior derogat legi priori*.

Аргумент ієрархії (аргумент авторитету) опирається на місце в апараті держави органу, який створив норму права, і ґрунтується на правовій аксіомі *lex superior derogat legi inferiori*.

Аргумент спеціалізації говорить, що суб'єкти, які належать до тієї самої категорії, мають трактуватися рівно, і ґрунтується на правовій аксіомі *lex specialis derogat legi generali* [5, с. 123].

3-поміж аргументів з когерентності найчастіше у правозастосовчій і правотлумачній аргументації використовують аргумент спеціалізації норми. Наведемо деякі приклади з правової системи України.

У вже згаданій Ухвалі КСУ про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Нестеренка Сергія Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису частини 5 статті 176 Цивільного кодексу України у справі №134-2(П)/21 від 16.09.2021 можна простежити такий аргумент цього суду, який можна вважати *аргументом спеціалізації*, висновок якого сформульований так:

«Таким чином, припис статті 56 Конституції України є *загальною нормою*, дійсний зміст якої та сферу застосування необхідно визначати у системному зв'язку з іншими приписами Конституції України, особливо в ситуації, коли шкоду особі завдано внаслідок ухвалення судового рішення [14]».

Поняттєві аргументи стосуються встановлення змісту понять через логічні операції з поняттями, зокрема через їхні дефініції чи класифікації. Вони можуть стосуватися питань права та кваліфікації фактів.

Приклад використання такого аргументу знаходимо в Рішенні Дарницького районного суду міста Києва у справі № 753/12294/19 від 29.10.2020:

«Враховуючи, що поняття «кваліфікація злочину (дій)» визначається, як кримінально-правова оцінка вчиненого діяння на підставі встановлення тотожності його ознак з ознаками відповідного складу злочину, визначеного відповідною нормою, заява адвоката [Позивача М] про відповідність кваліфікації дій підзахисного не свідчить про підтримання ним обвинувачення [15]».

У цитованому аргументі на підставі визначення поняття «кваліфікація злочину» суд дійшов висновку про те, що дія підзахисного (напис адвоката про те, що кваліфікація дій підсудного правильна) не означає визнання вини підсудного.

Аргументи з принципів права як різновид аргументів системного типу спрямовані на застосування вміщених у правовій системі правових принципів для з'ясування

змісту норми; ці аргументи можуть призвести до необхідності зважування між взаємосуперечливими принципами, наприклад, принципом юридичної визначеності та принципом справедливості. Тоді застосовним до правового обґрунтування буде такий спосіб обґрунтування як зважування й балансування принципів, бо субсумпції буде недостатньо для переконливої аргументації. Аргументи з принципів права застосовують у правозастосовчій аргументації доволі часто.

Наведемо приклад засновку аргументу з принципу права, який реконструйований повністю в підрозділі 5.3.3, у Рішенні Дарницького районного суду міста Києва у справі № 753/12294/19 від 29.10.2020:

«При розгляді вказаної справи, з метою належного виконання судом покладеного на нього цивільним процесуальним законодавством обов'язку щодо здійснення захисту порушеного права заявника, необхідним є врахування конкретних обставин цієї справи, застосування загальних засад цивільного права – принципу справедливості, добросовісності та розумності, а також застосування однієї з аксіом цивільного судочинства: «*Placuit in omnibus rebus praecipuum esse iustitiae aequitatisque quam stricti iuris rationem*», що означає: «У всіх юридичних справах правосуддя й справедливисть мають перевагу перед строгим розумінням права» [15]».

У цитованому засновку аргументу згадані не лише принципи цивільного права, а й правова аксіома, яку можна вважати неписаним принципом права.

Аргументи з судової практики (які Н. Мак-Кормік називає аргументами з прецеденту [3, с. 128-129], а Р. Алексі – преюдиційними аргументами [1, с. 87]) означають, що якщо нормативне положення вже було предметом правозастосовчого (судового) тлумачення, його треба тлумачити відповідно до тлумачення, наданого йому судами. Можна будувати аргумент з власної судової практики аргументувача, а можна використовувати судову практику інших судів.

Наприклад, чи не найпоширенішим аргументом цього типу в українській правовій системі є аргумент з практики ЄСПЛ, який суди часто наводять, спираючись на ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та норм чинних процесуальних кодексів. Такі аргументи з практики ЄСПЛ використовують національні суди і в проміжних, і в підсумкових рішеннях. Так, його використано в Ухвалі Троїцького районного суду Луганської області про передачу справи на розгляд до іншого суду від 23.01.2018 у справі № 433/2148/17:

«Так положення ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи, серед іншого, судом встановленим законом.

Розкриваючи значення даного терміну ЄСПЛ у Рішенні «Сокурєнко і Стригун проти України» від 20 липня 2006 року зазначив, що суд встановлений законом передбачає усю організаційну структуру судів, включно з питаннями, що належать до юрисдикції певних категорій судів. У пунктах 107-109 Рішення у справі «Коем та інші проти Бельгії» суд дійшов висновку, що національний суд не мав юрисдикції судити деяких заявників керуючись практикою, яка не мала регулювання законом, і таким чином не міг вважатись судом, встановленим законом.

Таким чином, суд вважає, що продовження розгляду даної справи місцевим як адміністративним судом, в той час коли вона предметно підсудна вже іншому суду, не може вважатись розглядом справи судом, встановленим законом, в розумінні ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, і має бути передана суду до юрисдикції якого належить розглядати даний спір [16]».

У зазначеному аргументі практика ЄСПЛ допомагає застосувати норму ч. 1 ст. 6 Конвенції, адже розкриває

зміст поняття «суд встановлений законом» абстрактно та на окремому прикладі.

Крім того, аргумент з судової практики може бути побудований з посиланням на власну правову (юридичну) позицію суду у попередній справі. Приклад знаходимо у правотлумачній аргументації КСУ у п. 2.1, зачитуємо лише один з засновків цього аргументу:

«Конституційний Суд України в Рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 сформулював юридичну позицію, згідно з якою держава, виконуючи свій головний обов'язок – утвердження і забезпечення прав і свобод людини – повинна не тільки утримуватись від порушень або непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й уживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією; із цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне юридичне регулювання, яке відповідає конституційним принципам і нормам, та створювати механізми, що є неодмінними для задоволення потреб та інтересів людини (абзац перший пункту 3 мотивувальної частини) [17]».

Посилання на власні правові позиції, особливо в актах офіційного правотлумачення, але не тільки, забезпечує єдність судової практики та принцип юридичної визначеності.

Крім практики ЄСПЛ українські суди посилюються на практику судів інших держав. Приклади таких аргументів знаходимо у щойно згаданому рішенні КСУ у п. 2.2 [17].

Аргумент від супротивного (*a contrario*) визнаний топічним (риторичним) аргументом, який часто використовують у праві. За класичним визначенням Х. Перельмана він означає, що якщо певна норма застосовна до певної категорії суб'єктів чи об'єктів, в певний час або на певній території, то її не можна застосувати до тих, що не належать до цієї категорії, бо немає вказівки на це. Йдеться про аргумент про межі застосовності норми та про сфери поширення її обов'язковості. Приклад використання такого аргументу можна вбачати у Рішенні Дарницького районного суду міста Києва у справі № 753/12294/19 від 29.10.2020:

«Стаття 296 ЦК України визначає право фізичної особи на використання її імені, яке полягає у наданні особі можливості використовувати своє ім'я у всіх сферах суспільних відносин.

Що стосується використання імені фізичної особи іншими особами, то тут законодавець встановлює певні обмеження.

До таких обмежень відноситься встановлена частиною другою цієї норми заборона використання імені фізичної особи у літературних та інших творах, крім творів документального характеру, як персонажа (дійової особи) без її згоди....

Незважаючи на те, що книга «ІНФОРМАЦІЯ_1» містить документальні матеріали, її не можна вважати твором документального характеру, оскільки дана книга поєднує у собі як документальні так і образні художні засоби, що дає підстави вважати книгу твором художньо-документального характеру, у якому неможливо відокремити його художню частину від документальної.

За таких обставин, суд дійшов висновку, що використання імені позивача у книзі «ІНФОРМАЦІЯ_1» могло відбутись лише за згодою ОСОБА_4, однак такої згоди він не надавав [15]».

Як бачимо, у цьому аргументі суд вивів з-під дії норми фактичний склад – художньо-документальну книжку, яка, на думку суду, не підпадала під встановлений нормою виняток. Тому, вважаємо, що тут суд використав саме аргумент від супротивного.

Аргумент з аналогії (аргумент *a simili* у термінах топіки) визнають найважливішим для права топічним (риторичним) аргументом, а його значення для правової аргументації важко переоцінити. За класичним

визначенням Х. Перельмана він означає, що якщо певна норма застосовна певної категорії суб'єктів чи об'єктів, її також можна застосувати до суб'єктів чи об'єктів, які є подібними у релевантних аспектах. Він може стосуватися питань фактів і питань права. В дослідженнях правової аргументації здебільшого вивчають аналогію закону й аналогію права [5, с. 111-116], але трапляються й праці з глибинним осмисленням аргументу з аналогії [18, с. 154-182]. Аргумент з аналогії у правовій аргументації використовують не лише тоді, коли застосовують аналогію закону чи аналогію права, а й у кожному разі, коли доводиться порівнювати правовідносини і висновувати про їх подібність. Наприклад, аргумент з аналогії можна вбачати у Постанові Великої палати Верховного Суду від 23.06.2020 у справі № 909/337/19:

«45. Застосування закону за аналогією закону допускається, якщо: відносини, щодо яких виник спір, за своїм характером потребують цивільно-правового регулювання; ці відносини не регулюються будь-якими конкретними нормами права; вирішити спір, що виник, неможливо, ґрунтуючись на засадах і змісті законодавства; є закон, який регулює подібні відносини і який може бути застосований за аналогією закону ...

48. ВП ВС зазначає, що позов про переведення прав та обов'язків, що відповідає такому способу захисту прав та інтересів, як зміна правовідношення (пункт 6 частини другої статті 16 Цивільного кодексу України) або ж зміна господарських правовідносин (абзац одинадцятий частини другої статті 20 ГК України), застосовується для захисту переважних прав третіх осіб щодо прав на майно, яким так чи інакше розпоряджається власник (частина четверта статті 362, абзац третій частини першої статті 822 ЦК України, частина п'ята статті 7 Закону України «Про акціонерні товариства», частина п'ята статті 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» тощо). Такий позов найкраще відповідає змісту порушеного переважного права, способу (характеру) його порушення, наслідкам, які спричинило порушення, а також найпростішим шляхом забезпечує відновлення та реалізацію відповідного переважного права.

49. Таким чином, якщо власником предмета найму (оренди) порушено передбачене частиною другою статті 777 Цивільного кодексу України переважне право наймача (орендаря) на придбання переданої у найм (оренду) речі, належним способом захисту відповідного переважного права наймача (орендаря) буде позов про переведення на останнього прав та обов'язків покушця відповідної речі [19]».

У цитованому аргументі засновками для висновку про те, що позов про переведення на наймача прав та обов'язків покушця речі є належний спосіб захисту переважного права наймача, був аргумент з аналогії закону.

Аргумент з телеологічної редукції як топічний (риторичний) аргумент, протилежний за змістом до аргументу з аналогії, означає, що нерівне має бути оцінене нерівно. У разі телеологічної редукції йдеться про те, що припис тільки уявно регулює певний законний фактичний склад. Телеологічна редукція вже ставала предметом дослідження. О. Бунчук визначила телеологічну редукцію як аргумент, завдяки якому можна методично чітко виходити за межі можливого словесного сенсу, точніше: звужувати існуючі межі однозначного словесного сенсу правової норми, і закривати «приховані» прогалини закону [20, с. 233-237].

Висновок щодо неподібності правовідносин чи нетотожності певного правового регулювання у постановвах Великої Палати Верховного Суду, вважаємо, супроводжується використанням саме цього різновиду аргументу.

Наприклад, Велика Палата Верховного Суду, на нашу думку, використала аргумент з телеологічної редукції у Постанові у справі № 800/162/14 від 20.01.2021:

«Вимоги до кандидатів на посаду судді КСУ та судді суду загальної юрисдикції також суттєво відрізнялися. Порівняльний аналіз приписів частини третьої статті 127, частини третьої статті 148 Конституції України, статті 64 Закону № 2453-VI та статті 16 Закону № 422/96-ВР вказує, що вимоги до кандидатів на посаду члена КСУ засновувалися на іншій шкалі критеріїв відповідності, що зумовлено особливостями виконуваних цим Судом виключних повноважень.

З огляду на особливості правового статусу суддів КСУ та специфіку виконуваних ними обов'язків Велика Палата вважає, що законодавець не випадково не передбачив у Законі № 422/96-ВР можливості притягнення члена органу конституційного контролю до дисциплінарної відповідальності, визначивши у статті 23 лише перелік підстав для звільнення та припинення повноважень члена КСУ. Натомість судді загальної юрисдикції підлягали дисциплінарній відповідальності в порядку та з підстав, визначених у розділі VI Закону № 2453-VI....

Подібність підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів загальної юрисдикції з тими, що передбачені для звільнення суддів КСУ, не означає тотожність зумовлюваної такими підставами виду відповідальності, адже має значення не сам факт найменування терміном «суди» КСУ та судів загальної юрисдикції, а *нетотожність виконуваних ними обов'язків*. Тому підстави звільнення у визначених законом випадках члена органу конституційного контролю не можна ототожнювати з дисциплінарною відповідальністю, що її можуть нести судді судів загальної юрисдикції за вчинення дисциплінарних проступків [12]».

Зазначений аргумент є телеологічною редукцією з огляду на те, що з нетотожності виконуваних обов'язків суддів Верховний Суду висновок про можливість ототожнення підстав для звільнення з посади судді КСУ та дисциплінарною відповідальністю суддів загальної юрисдикції, бо неподібне має бути оцінене неподібно.

Аргумент a fortiori також є топічним (риторичним) аргументом, який використовують у правозастосовчій аргументації, і має два прояви: висновок від більшого до меншого (*argumentum a maiori ad minus*) і висновок від меншого до більшого (*argumentum a minori ad maius*). Перший означає, що для того випадку, якому підходить більше (більша якість), також діє менше (бідніша якість). Другий означає, що правовий наслідок чинний ще обґрунтованіше для більшого, яке має сильніші підстави, ніж менше. Про використання цього аргументу можуть вказувати мовні індикатори у вигляді відповідних словосполук, як це можна свідчити у Постанові Великої Палати Верховного Суду у справі № 800/162/14:

«З часу ухвалення Рішення № 20-рп/2010 до дати прийняття оскаржуваної Постанови № 775-VII минуло три роки та неповних п'ять місяців. Велика Палата не може погодитися з тим, що позивачка була звільнена з посади через значний проміжок часу після ухвалення Рішення № 20-рп/2010, адже парламент прийняв цю постанову негайно після того, коли з'явилася така можливість і був відновлений конституційний правопорядок згідно із Законом № 742-VII. За часів перебування на посаді Президента України ОСОБА_7 такої можливості не існувало з огляду на відповідний політичний режим, і позивачка не могла цього не усвідомлювати.

Крім того, порівняно з передбаченим для судді суду загальної юрисдикції трирічним строком застосування дисциплінарного стягнення з дня вчинення проступку, строк, який спливає після ухвалення Рішення № 20-рп/2010 до звільнення ОСОБА_1 з посади, *тим більше не виглядає непропорційним* (курсив наш – Т. Д.). Такий строк не «затігнює», не применшує і не віддаляє актуальність юридичних наслідків порушення, не ослаблює конструкцію і характер порушення, його істотність, масштабність, високий і неза-

бутній рівень впливу на конституційний правопорядок і злагоду в країні. В аспекті обставин порушення й змісту юридичних наслідків, спричинених порушенням, Велика Палата вважає, що для застосування заходу, який оспорує скарги, не існувало кореспондуючого часу, що минув з дня вчинення порушення, перешкод чи умов, які б унеможливили застосування до ОСОБА_1 звільнення з посади [12]».

У зазначеному аргументі мовний індикатор «тим більше виглядає непропорційним» вказує на використання аргументу від меншого до більшого.

Як було зазначено, всі названі вище правотлумачні аргументи є внутрішньосистемними у тому сенсі, що вони стосуються взаємозв'язків між нормами всередині правової системи.

До *зовнішньосистемних аргументів* можемо зачислити ті, що ґрунтуються на взаємозв'язках між системою права та іншими соціальними явищами, зокрема історичними подіями, соціально-політичним контекстом тощо. Вони апелюють до позап правового контексту або до контексту, зовнішнього для системи права.

Історичні аргументи застосовують, опираючись на історію розвитку питання, яке є предметом обґрунтування, і стосуються змісту норми права. Але вони не є генетичними аргументами, бо не містять покликання на підготовчі документи для з'ясування змісту норми права.

Приклад історичного аргументу можна вбачати в офіційній правотлумачній аргументації у п. 3 Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27.10.1999 (справа N 1-15/99):

«*Історичний аналіз* правових норм, які регламентували питання депутатської недоторканності, свідчить про те, що з моментом притягнення особи до кримінальної відповідальності пов'язується факт пред'явлення їй обвинувачення у вчиненні злочину. Зокрема, відповідно до частини четвертої статті 111 Конституції (Основного Закону) України 1978 року (888-09) (з наступними змінами) народний депутат України не міг бути без згоди Верховної Ради України притягнений до кримінальної відповідальності, заарештований або підданий заходам адміністративного стягнення, які накладалися в судовому порядку.

Законом України «Про статус народного депутата України» (2790-12) від 17 листопада 1992 року визначено, що для одержання згоди Верховної Ради України на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності Генеральний прокурор України вносить подання до Верховної Ради України до пред'явлення депутату обвинувачення або дачі санкції на арешт (частини перша і друга статті 28 названого Закону). Стаття 29 Закону України «Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів» (3949-12) визначала, що депутата ради не можна було притягнути до кримінальної відповідальності або арештувати без згоди ради (стаття виключена Законом N 11/98-ВР від 13 січня 1998 року).

Згідно з частинами першою і другою статті 1 Закону України «Про порядок одержання згоди Ради народних депутатів на притягнення депутата до відповідальності» (3120-12) (Закон втратив чинність на підставі Закону N 11/98-ВР від 13 січня 1998 року) для одержання згоди ради на притягнення депутата до кримінальної відповідальності, його арешт відповідний прокурор повинен був внести в раду подання перед пред'явленням депутату звинувачення або дачею санкції на арешт.

У частині третій статті 80 Конституції України стосовно народних депутатів України також використано термін «притягнені до кримінальної відповідальності».

Отже, притягнення до кримінальної відповідальності, як стадія кримінального переслідування, починається

з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину [21]».

У цитованому аргументі наведено зміну правового регулювання початку притягнення до кримінальної відповідальності у джерелах права, які не були чинними на момент ухвалення рішення. Тому йдеться саме про історію питання.

Аргументи з іноземного права створюють внаслідок з'ясування правового регулювання певного питання у різних правових системах. До цього різновиду аргументів можемо зачислити ті, що містять посилання на право іноземних держав чи міждержавних об'єднань, навіть якщо вони прямо не містять порівнювання правового регулювання [22, с. 8-19]. Як дуже слушно зауважили А. Дювр і А. Джейкеб, статус аргументів з іноземного права у певній правовій системі є індикатором її відданості позитивізму [23, с. 989].

Приклад такого аргументу можемо простежити у правотворчій аргументації. Наприклад, у п. 2.3 Висновку Головного науково-експертного управління до закону №1525-IX від 15.10.2020 аргументувач використав такий аргумент:

«Виглядає дискусійною пропозиція нових п. 56.24 ст. 56, ст.ст. 58¹, 208¹ ПК запровадити електронний сервіс «ПДВ для осіб нерезидентів» як окремих сервіс, функціонал якого, за змістом вказаних положень, значною мірою дублює електронний кабінет, передбачений ст. 42¹ ПК. Принагідно зауважимо, що при вирішенні зазначеного питання вбачається доцільним більше проаналізувати позитивну практику застосування системи «Mini One Stop Shop (Moss)» в Європейському Союзі [на підставі положень Директиви 2006/112/ЄС (The Council of the European Union, 2006) та Постановою Ради ЄС No 967/2012 (The Council of the European Union, 2012)] [24]».

У цитованому аргументі аргументувач покликається на документ ЄС, що створив юридичну базу для застосування електронного сервісу для платників податків. Цей аргумент викладений як порівнювальний, бо в його основі відношення порівнювання між пропонованим регулюванням і наявним в ЄС.

Також у правовій аргументації можемо простежити аргументи, які можна назвати *аргументами з суспільно-політичного контексту*.

Наприклад, у одній зі своїх постанов Велика Палата Верховного Суду висловила такий аргумент:

«У Резолюції № 1755 (2010) «Функціонування демократичних інституцій в Україні» від 4 жовтня 2010 року Парламентська асамблея Ради Європи вказала, що бере до уваги Рішення № 20-рп/2010, яким було проголошено неконституційним Закон № 2222-IV про зміни до Конституції України 2004 року. Але, на думку цієї асамблеї, вказане Рішення КСУ мало спонукати ВРУ ініціювати всеохоплюючий процес конституційної реформи з метою приведення Конституції України у повну відповідність з європейськими стандартами (пункт 10)....

Означені публікації самі по собі не є доказом порушення членом органу конституційного контролю присяги як підстави для його звільнення, проте ілюструють усвідомлення міжнародним і національним співтовариством того, що судді КСУ, які ухвалили Рішення № 20-рп/2010, забезпечили поза волею народу зміну конституційного ладу України, а не його захист, як передбачає відповідна присяга [12]».

У цитованому аргументі аргументувач покликається на суспільно-політичний контекст фактичних обставин справи – звільнення з посади судді КСУ, посилаючись на політичні декларації, які реагували на події, що відбувалися.

Крім того, у правовій аргументації можемо виявити аргументи, що їх можна вважати *аргументами з загальних принципів правосвідомості*. До них належить, наприклад, принцип політичної доцільності.

Наприклад, у п. 2 Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 5 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (справа про віковий ценз) від 18 квітня 2000 року у справі N 5-рп/2000 можна виявити такий аргумент:

«Встановлення Конституцією України та законами України певних кваліфікаційних вимог не порушує конституційного принципу рівності (стаття 24), адже всі громадяни, які відповідають конкретним кваліфікаційним вимогам, мають право займати відповідні посади.

Визначені законом кваліфікаційні вимоги повинні відповідати положенням частини другої статті 24 Конституції України.

Аналогічним чином вирішено питання щодо кваліфікаційних вимог, включаючи вікові, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. З огляду на особливу важливість його діяльності, змістом якої є здійснення парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина, Верховна Рада України повноважна встановлювати кваліфікаційні вимоги до особи, яка претендує на цю посаду. Конституція України (стаття 101) цього не забороняє. До таких кваліфікаційних вимог належать, зокрема, життєвий досвід та соціальна зрілість, які набуваються лише з досягненням певного віку.

Критерієм у законодавчому встановленні кваліфікаційних вимог до віку є доцільність.

Отже, вимога частини другої статті 5 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», згідно з якою Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 40 років, не може вважатися такою, що обмежує громадян у користуванні рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (частина друга статті 38 Конституції України) [25].

У цитованому вище аргументі, вирішуючи питання компетенції, КСУ покликається на принцип доцільності. Цей аргумент можна реконструювати як субсумпцію, де є вказівка на факти, а загальні принципи застосовує КСУ, щоб дійти певного висновку.

Аргументи телеологічного типу (телеологічні, телеологічно-оцінювальні у термінах Н. Мак-Корміка [3, с. 134], загальні практичні у термінах Р. Алексі [1, с. 89]), вважаємо, поєднують ті аргументи, які так чи інакше пов'язані зі з'ясуванням мети закону *чи наслідків її дії*. Зі з'ясуванням мети закону пов'язане поняття мети тлумачення, яка представлена варіантами суб'єктивної та об'єктивної теорій: за суб'єктивною теорією ціль інтерпретації полягає в з'ясуванні волі законодавця або на час виникнення норми (фактична воля історичного законодавця) або на час тлумачення норми (гіпотетична воля сучасного законодавця); за об'єктивною теорією інтерпретатор має з'ясувати розумний, правильний або справедливий сенс закону або на час виникнення норми (розумний сенс закону в момент його виникнення), або на час тлумачення (розумний сенс закону в момент тлумачення). Проте усі аргументи, що апелюють до мети норми, так чи інакше містять «приписування» законодавцю певної мети, яку він намагався досягти певним формулюванням норми права. Тому генетичні аргументи у розумінні Р. Алексі, як такі, що орієнтовані на фактичну волю історичного законодавця, можна зачислити до телеологічних аргументів.

Телеологічні аргументи розглядають як аргументи з наслідків тлумачення норми. Про це зазначають Р. Алексі [1, с. 90], Н. Мак-Кормік [3, с. 132] та Ф. Макано й Д. Волтон [26], Е. Фетеріс [4, с. 237-240]. Водночас А. Алексі розглядає телеологічний аргумент як різновид загального практичного аргументу, а Ф. Макано та Д. Волтон загальний практичний аргумент розуміють як аргумент з наслідку.

Про телеологічно-оцінювальні аргументи як аргументи з наслідків у правозастосовчій аргументації йдеться у Е. Фетеріс:

«...телеологічно-оцінювальні аргументи, у яких суд посилається на наслідки застосування правової норми у певній інтерпретації у світлі мети та цінностей (курсив наш – Т.Д.), на реалізацію яких спрямована ця норма. У складних справах, де пропонують різні тлумачення норми, суди часто посилаються на наслідки застосування норми у різних тлумаченнях. Вони зазначають, що одному з тлумачень треба надати перевагу, бо його наслідки є бажанішими з точки зору мети норми. Часто аргументація ґрунтується на посиланні на певні принципи та цінності, що лежать в основі...тому вони є телеологічно-оцінювальними...»

Рациональною підставою для використання аргументів з наслідків [тлумачення]/застосування норми у світлі певної мети й цінностей є розуміння правових норм як інструмента для реалізації певних правових соціальних та економічних цілей. Правові норми можна розглядати як засоби просування певних цілей та цінностей, які вважають суттєвими з погляду справедливості чи загального блага. Застосовуючи право, судді мають тлумачити правові норми так, щоб наслідки були сприятливими для реалізації таких цілей і цінностей. З цього погляду застосування норми, яка призведе до наслідків, що суперечать меті, буде небажаним [4, с. 237].

До аргументів цього типу Е. Фетеріс зараховує такі різновиди: телеологічний аргумент, аргумент з наслідків, аргумент до абсурду (у тому разі, коли суд посилається на неприйнятні або абсурдні наслідки), аргумент з розумності [4, с. 237].

Телеологічний аргумент, тобто той, який походить з телеологічного способу тлумачення норми права, у традиційному розумінні української теорії права, Е. Фетеріс розглядає у контексті подальшого структурування аргументу з наслідків, коли обґрунтовують мету тлумачення норми, посилаючись на намір історичного законодавця чи «раціональну мету, об'єктивно приписану чинним правопорядком». Прикметно, що вона вважає, що телеологічний аргумент та аргумент з наслідків мають бути застосовані в одній аргументувальній структурі, але один з них може залишитися імпліцитним [4, с. 240].

Аргумент з наслідку можна вбачати у п. 4.10 вироку Малиновського районного суду м. Одеси у справі №521/4558/21 від 20.10.2021:

«Загально відомо, що покарання повинно бути призначено кожній особі з урахуванням індивідуальних обставин, які встановлені під час судового розгляду. Суд далекий від думки, що тільки за допомогою покарань встановлених у кримінальному законі можливо виправити людину. Очевидно, що це процес, який потребує окрім тривалого часу і індивідуального підходу, ще й сукупність певних соціально-виховних заходів, які б могли окрім помсти від держави ще й нести розумні людські цінності. Однак, якщо підходити механічно до призначення покарання то і *результат* такої судової роботи буде відповідним» [27].

У зазначеному прикладі аргументувач провів оцінювання бажаних і не бажаних наслідків, що можна вважати прагматичним аргументом.

Підсумовуючи розуміння аргументів телеологічного типу, зазначимо, що є такі проблеми у розумінні аргументів телеологічного типу.

1. Ототожнення телеологічних аргументів з аргументами з наслідків.

2. Різні термінологічне позначення аргументів цього типу.

Для вирішення цих проблем потрібно насамперед домовитися про терміновживання. Вважаємо, що тут йдеться про два типи аргументів – телеологічні та практичні (загальні практичні, прагматичні, моральні, з практичного обґрунтування).

Телеологічні аргументи поєднують ті аргументи, які так чи інакше пов'язані зі з'ясуванням мети норми права чи наслідків її дії. Вони представлені аргументами з мети та наслідків дії норми права, а також практичними аргументами. Власне телеологічними можна вважати аргументи з мети норми, яку приписують нормі права, обґрунтовуючи її волею раціонального законодавця. Натомість, якщо мету норми з'ясовують з посиланням на мету історичного законодавця, яку підтверджують підготовчими документами до законопроекту, то йдеться про генетичний аргумент.

Оскільки метою норми права є очікувані наслідки дії норми, то аргумент зі з'ясування мети закону є аргументом з очікуваних наслідків дії норми, що приписані нормі в результаті правозастосовчого тлумачення. Тому аргументи з мети норми й з наслідків її дії є взаємодоповнюваними.

Так звані практичні, прагматичні чи загальні практичні аргументи також пов'язані з оцінюванням наслідків дії норми. Адже вони ґрунтуються на оцінюванні корисності або шкідливості витлумаченої у певний спосіб норми для певного суб'єкта. Таку оцінку надає аргументувач, тому вона завжди здійснена крізь призму його свідомості й передрозуміння. Цей тип аргументу є оцінним і його застосовують у разі, коли інших правотлумачних аргументів недостатньо. Саме тому зазначений тип аргументів названо телеологічно-оцінювальним.

Усі зазначені типи правотлумачних аргументів є засобами, які дають змогу застосувати способи тлумачення норм права у правотлумачній і правозастосовчій діяльності. Однак зв'язок між аргументом і способом тлумачення не є прямолінійним. Мовний аргумент може бути використано для застосування мовного та історичного способу тлумачення норм права. Аргумент з мети тлумачення норми права також може бути використано для застосування як телеологічного, так і історичного способів тлумачення норм права. Аргумент з контексту справи допомагає застосувати динамічний спосіб тлумачення права.

Висновки. За результатами дослідженого у статті можна дійти таких висновків.

1. Типологія аргументів у правовій аргументації ґрунтується на виокремленні типів аргументів, між якими немає чітких меж. Немає усталеного підходу щодо типології аргументів: типами вважають як ті, що ґрунтовані на реальному використанні аргументів, так і ті, що впливають з методологічного підґрунтя, яке є в основі аргументу. Визнаними і такими, які мають підстави в емпіричній правоаргументувальній практиці, зокрема в Україні, є правотлумачні аргументи генетичного, лінгвістичного, системного й телеологічного типів. Їх можна віднести до аргументів герменевтичного типу, а деякі з їхніх підтипів – до аргументів топічного типу. Тому герменевтичні й топічні аргументи можна вважати метатипами аргументів.

2. Для обґрунтування тверджень про право застосовними є правотлумачні аргументи, які «обслуговують» (дозволяють застосувати) способи (методи) тлумачення права. Тут герменевтичним аргументам «допомагають» деякі топічні (риторичні) аргументи, які, по суті, своєрідними підтипами правотлумачних аргументів системного типу.

3. Для обґрунтування фактів застосовними є аргументи з доказів і деякі риторичні (топічні) аргументи. Прикладом аргументів з доказів може бути вибудовування

аргументу з доказу, наприклад, візуального зображення особи на фото. Якщо висловлюватись метафорично, то докази «живуть» у аргументах, а не самі по собі. Риторичними (топічними) ж аргументами, що їх використовують для обґрунтування тверджень про факти, зокрема, є аргументи з позиції обізнаності (аргументи з показань свідка, з висновку експерта та інші аргументи з позиції знання, аргументи *ad hominem*, аргументи зі знаку).

4. Аргумент лінгвістичного типу має засновком посилання на слововжиток або синтаксичну структуру речення.

Аргумент генетичного типу може шукати підставу для обґрунтування змісту нормативно-правового припису або в мові або в меті закону, але саме з посиланням на підготовчі матеріали до нього.

Найскладнішими можна вважати аргументи системного типу, оскільки вони містять внутрішньосистемний та зовнішньосистемний підтипи. Саме в межах внутрішньосистемного підтипу (спираються як на ідею цілісності правової системи) представлені аргументи, що їх традиційно вважають топічними (риторичними) (а саме: з аналогії, а *fortiori*, а *contrario*, а *absurdum*, аргумент з телеологічної редукції, від супротивного та інші), а також аргумент з контекстуальної гармонізації, аргумент з послідовності й когерентності, хронологічний аргумент, аргумент ієрархії, аргумент спеціалізації, поняттєвий аргумент, аргумент з принципу права, аргументи з судової практики (спеціальним різновидом якого можна вважати аргумент з прецеденту). Зовнішньосистемний підтип аргументів проводить зв'язки між правовою системою та іншими системами, що існують в суспільстві, насамперед політичною і з суспільством в цілому. До них відносимо історичний аргумент, аргумент з іноземного права, аргумент з суспільно-політичного контексту, аргументи з загальних принципів правовідомості, зокрема принципу політичної доцільності чи інших принципів, які не закріплені як принципи права.

Телеологічні аргументи поєднують ті аргументи, які так чи інакше пов'язані зі встановленням мети норми права чи наслідків її дії. Власне телеологічними можна вважати аргументи з мети норми, яку приписують нормі права, обґрунтовуючи її волею раціонального законодавця. Натомість, якщо мету норми встановлюють з посиланням на мету історичного законодавця, яку підтверджують підготовчими документами до законопроекту, то йдеться про генетичний аргумент.

Оскільки метою норми права є очікувані наслідки дії норми, то аргумент зі встановлення мети закону є аргументом з очікуваних наслідків дії норми, що приписані нормі у результаті правозастосовчого тлумачення. Тому аргументи з мети норми й з наслідків її дії є взаємодоповнюваними.

Так звані практичні, прагматичні чи загальні практичні аргументи також пов'язані з оцінюванням наслідків дії норми. Адже вони ґрунтуються на оцінюванні корисності або шкідливості витлумаченої у певний спосіб норми для певного суб'єкта. Таку оцінку надає аргументувач, тому вона завжди здійснена крізь призму його свідомості й передрозуміння. Цей тип аргументу є оцінним і його застосовують у разі, коли інших правотлумачних аргументів недостатньо. Саме тому зазначений тип аргументів називають телеологічно-оцінювальним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alexy R. Juristische Interpretation. Recht, Vernunft, Diskurs Studien zur Rechtsphilosophie. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995. S. 71-93.
2. Walton D.N. Legal argumentation and evidence. Pennsylvania : Pennsylvania State University, 2002. 368 p.
3. MacCormick N. Rhetoric and the Rule of Law. A Theory of Legal Reasoning. Oxford: Oxford University Press, 2010. 287 p.
4. Feteris E. T. Fundamentals of Legal Argumentation: A Survey of Theories on Justification of Judicial Decisions. 2-nd ed. Argumentation Library. Volume 1. Dordrecht : Springer Science+Business Media, 2017. 361 p.
5. Pavčnik M. Juristisches Verstehen und Entscheiden vom Lebenssachverhalt zur Rechtsentscheidung. Beitrag zur Argumentation im Recht. Wien [u.a.] : Springer, 1993. 182 s.
6. Луць Л. А. Аргументація у правотворчій діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С. 168-173.

7. Меленко О., Стратій О. Аргументація в конституційному судочинстві: засади та проблеми реалізації в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. №5. С. 7-16.
8. Рабінович С. Природно-правова аргументація у практиці Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2009. № 4. С. 103–113.
9. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Аргументи у правовій аргументації: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 47–68.
10. Дудаш Т.І. Зважування й балансування прав людини як спосіб правового аргументування. *Право України*. 2023. №6. С. 33-50.
11. Відкритий Суд. Про захист честі, гідності та ділової репутації. Ч. 3 [відео]. 16 жовтня 2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=F2hr50W7qo4&feature=youtu.be> (Дата звернення: 27.03.2024).
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 800/162/14 від 20.01.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96406949> (Дата звернення: 27.03.2024).
13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «James and Others v. the United Kingdom» від 21.02.1986, справа № 8793/79. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-57507> (Дата звернення: 27.03.2024).
14. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Нестеренка Сергія Федоровича щодо відповідності конституції України (конституційності) припису частини 5 статті 176 Цивільного кодексу України №134-2(II)/21 від 16.09.2021 https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/134_22_2021.pdf (Дата звернення: 27.03.2024).
15. Рішення Дарницького районного суду міста Києва у справі № 753/12294/19 від 29.10.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92520431> (Дата звернення: 27.03.2024).
16. Ухвала Троїцького районного суду Луганської області про передачу справи на розгляд до іншого суду від 23.01.2018 у справі № 433/2148/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71778070> (Дата звернення: 01.01.2024).
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караний на довічне позбавлення волі) у справі № 6-р(II)/2021 від 16.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#top> (Дата звернення: 27.03.2024).
18. Macagno F., Walton D. Argument from Analogy in Law, the Classical Tradition, and Recent Theories. *Philosophy and Rhetoric*. 2009. Vol. 42. P. 154-182.
19. Постанова Великої палати Верховного Суду від 23.06.2020 у справі № 909/337/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90359317> (Дата звернення: 27.03.2024).
20. Бунчук О. Телеологічна редукція в юриспруденції оцінок Карла Ларенца. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 14. С. 233-237.
21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27.10.1999, справа N 1-15/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99#Text> (Дата звернення: 27.03.2024).
22. Bell J. The Argumentative Status of Foreign Legal Arguments. *Utrecht Law Review*. 2012. Vol. 8. Iss. 2. P. 8-19.
23. Dyevre A., Jakab A. Foreword: Understanding of Constitutional Reasoning. *German Law Journal*. 2013. No 87. Vol. 14. P.989.
24. Висновок Головного науково-експертного управління до Закону №1525-IX від 15.10.2020 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/326706> (Дата звернення: 27.03.2024).
25. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 5 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (справа про віковий ценз) від 18 квітня 2000 року у справі N 5-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-00#Text> (Дата звернення: 27.03.2024).
26. Macagno F., Walton D. Practical Reasoning Arguments: A Modular Approach. *Argumentation*. 2018. No 32. DOI 10.1007/s10503-018-9450-5.
27. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси у справі №521/4558/21 від 20.10.2021 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/108385193> (Дата звернення: 27.03.2024).